

Kulturne funkcije satelitskih gradova Zagreba

Marijan Biruš*

U radu se istražuje stupanj razvijenosti kulturnih funkcija: muzejske, knjižnične, koncertne, kazališne i funkcije djelovanja udruga kulturno-umjetničkog amaterizma četiriju satelitskih gradova Zagreba: Sesveta, Velike Gorice, Samobora i Zaprešića.

Cljučne riječi: kulturne funkcije, satelitski gradovi, zagrebačka aglomeracija.

Cultural Functions of Zagreb Satellite Towns

This work analyses the development degree of the cultural functions dealing with museums, libraries, concerts, theatres and the activity functions of the amateur cultural club of four Zagreb satellite towns: Sesvete, Velika Gorica, Samobor and Zaprešić.

Key Words: cultural functions, satellite towns, Zagreb agglomeration

UVOD

U Hrvatskoj je dosad objavljeno razmjerno malo radova s područja kulturne geografije. U novije vrijeme to su samo radovi Laure Šakaje. U njima autorica promatra uglavnom prostor čitave Hrvatske ili govori općenito o kulturnoj geografiji. Od kulturnogeografskih radova u svijetu teško je naći one koji se bave problematikom gradskih aglomeracija ili kulturnim funkcijama u okolici grada.

Predmet istraživanja u ovome radu su satelitski gradovi Zagreba (Sesvete, Velika Gorica, Samobor i Zaprešić) i njihove kulturne funkcije. Kulturne funkcije zauzimaju značajno mjesto u funkcionalnoj strukturi naselja. One su bazne, gradotvorne, doprinose dolasku ljudi i kapitala u naselje.

U radu se promatra stupanj razvijenosti kulturnih funkcija satelitskih gradova. Satelitski gradovi zagrebačke aglomeracije su Sesvete, Velika Gorica, Samobor, Zaprešić i Dugo Selo (Vresk, 1997.). U ovom se radu analiziraju samo četiri prvospomenuta jer je Dugo Selo satelitski grad u začetku, pa još nema razvijene pojave karakteristične za satelitska naselja.

U kontekstu težnje za disperznim uređenjem gradske aglomeracije funkcije se nastoji decentralizirati, odnosno, govoreći o satelitima, nastoji se da funkcije satelita budu što razvijenije, da bi se potrebe moglo zadovoljavati sa što manje putovanja. U tom je kontekstu poželjna, dakle, decentralizacija funkcija grada.

* Prof. geografije, Pavla Lončara 47, 10.360 Sesvete, Hrvatska/Croatia, e-mail: marijanb_2000@yahoo.com

Ovaj rad ispituje jednu pretpostavku. Cilj mu je potvrditi je ili opovrgnuti. Ta je pretpostavka slijedeća: Zagreb kao matični grad zagrebačke aglomeracije sputava razvoj kulturnih funkcija općeg tipa svojih satelitskih gradova, a potiče razvoj kulturnih funkcija posebnog tipa svojih satelitskih gradova.

Zadaci rada su upoznati se sa stanjem razvijenosti svake od navedenih kulturnih funkcija i potvrditi ili opovrgnuti pretpostavku. Da bi se nakon utvrđivanja stupnja razvoja određene kulturne funkcije satelitskog grada shvatilo je li dosegnuti stupanj razvoja rezultat poticanja ili kočenja Zagreba, u radu se upoznaje i sa stanjem razvoja te funkcije u drugim gradovima Hrvatske koji su podjednake veličine kao promatrani satelitski gradovi, a nisu u blizini velikog grada.

Cilj rada je, dakle, potvrditi ili opovrgnuti navedenu pretpostavku, a zadaci su mu upoznati se sa stanjem razvijenosti svake od navedenih kulturnih funkcija.

SATELITSKI GRADOVI ZAGREBA

Satelitski gradovi Zagreba trebali su zadovoljavati slijedeće kriterije:

1. da imaju status grada
2. da se nalaze u izdvojenoj gradskoj regiji
3. da iz njih u Zagreb putuje preko 30% njihovog aktivnog i preko 35% zaposlenog stanovništva. (Vresk, 1997.).

Pomoću tih kriterija u Zagrebačkoj aglomeraciji izdvojeni su slijedeći satelitski gradovi: Sesevete (35 337 st. 1991.), Velika Gorica (31 614 st.), Samobor (14 170 st.), Zaprešić (15 678 st.) i Dugo Selo (6 508 st.). U ovom se radu analiziraju samo četiri prvospomenuta jer je Dugo Selo satelitski grad u začetku, pa još nema razvijene pojave karakteristične za satelitska naselja. Navedena naselja obilježava snažna ovisnost o Zagrebu koja se očituje ponajprije dnevnim migracijama radi rada i školovanja. Ona su funkcionalno nesamostalna, ovisna su o Zagrebu jer samo svojim funkcijama nisu sposobna udovoljavati potrebama svog stanovništva (čiji broj je ogroman), pa ono te potrebe zadovoljava u Zagrebu. Satelitska naselja su gradovi jer zadovoljavaju kriterije koji neko naselje određuju gradom: kompaktna su (gusto izgrađena), dovoljne veličine (najstroži kriteriji kažu da trebaju imati najmanje 10 000 stanovnika), stanovništvo u njima živi gradskim načinom života (vrlo mali udio poljoprivrednog stanovništva, i imaju centralitet (Vresk, 1990., 3., a prema Klöper, 1956.).

U pet satelitskih gradova Zagreba 1991. živjelo je 41.2% ukupnog stanovništva okolice, bilo je 64.4% svih radnih mjesta okolice, dnevno je migriralo 34.7% zaposlenih dnevnih migranata, a indeks porasta broja stanovnika 1991./1981. u njima je bio 141.4. Navedeni podaci govore da se radi o satelitizaciji Zagrebačke aglomeracije. U Zagrebačkoj aglomeraciji još je uvijek prisutna polarizacija, a žarišta polarizacije su satelitski gradovi (Vresk, 1994., 62.).

Stare cestovne prometnice danas su osovine urbanizacije - uz njih su nastale zone urbanizacije, gusto naseljene (Dubrava - Sesevete - Dugo Selo, Novi Zagreb - Velika Gorica, Podsused - Samobor, Zaprešić - Harmica, (Žuljić, 1966., 132.-134.; Sić, 1997., 89.).

Satelitski gradovi Zagreba doživjeli su pod njegovim utjecajem snažnu socio-ekonomsku preobrazbu - neki od njih nekad su bili čisto agrarna naselja (Sesevete, Dugo

Selo, Velika Gorica i Zaprešić), središta okupljanja svoje okolice (a Sesvete sve do početka XX. stoljeća čak ni to; tu je funkciju imala Kašina) (Jelen, 1974., 51.-58.).

Socioekonomska preobrazba omogućena je dnevnim migracijama u Zagreb kao najupečatljivijim obilježjem života satelitskih gradova i kao obilježjem metropolitanskog, odnosno poslijeindustrijskog stadija razvoja Zagrebačke aglomeracije (Fürst-Bjeliš, 1996., 90. i 93.). Oni su i najprivlačniji dio Aglomeracije za doseljavanje stanovništva iz drugih krajeva Hrvatske i iz drugih država koje želi doći u nju pa su i u razdoblju nakon drugog svjetskog rata nerijetko su upravo ova satelitska naselja imala najveći porast stanovništva u cijeloj Hrvatskoj (Sić, 1984., 55.).

Svi su satelitski gradovi dobro prometno povezani sa Zagrebom kao matičnim gradom aglomeracije - svi su, osim Samobora, povezani cestovnim i željezničkim vezama. Ta je povezanost i glavni razlog da su oni jezgre suburbanizacije, a zone socioekonomske preobrazbe najšire su oko njih. Neki od njih su prostorno bliži Zagrebu (Sesvete koje su s njim fizionomski srasle), a neki dalji (Samobor) što je također činitelj razvoja funkcija satelita (pa tako i kulturne).

Satelitski gradovi Zagreba po svojoj su veličini i rastu jedinstveni u cijeloj Hrvatskoj. Neke su im funkcije više, a neke manje razvijene. Vjeruje se da se proces njihovog ekspanzivnog rasta od posljednjeg popisa stanovništva (1991.) do danas nastavio, čak i pojačao (zbog rata, prelaska iz socijalističkog u kapitalistički sustav...) (Vresk, 1997., 68.).

METODE ISTRAŽIVANJA

Pri istraživanju razvijenosti kulturnih funkcija četiriju satelitskih gradova u zagrebačkoj aglomeraciji, odnosno pri provjeravanju pretpostavke, korištene su metode istraživanja kulturnih događanja u satelitskim gradovima pri čemu je pomogla činjenica da su kulturne djelatnosti institucionalizirane. Kulturne funkcije ostvaruju se putem kulturnih djelatnosti, a one su institucionalizirane pa se tako lakše dolazi do spoznaje koliko i kakvih kulturnih događanja ima u pojedinom satelitskom gradu. Da bi se ustanovilo koliko su postojeći stupanj razvijenosti kulturnih funkcija satelitskih gradova zagrebačke aglomeracije rezultat djelovanja Zagreba kao matičnog grada aglomeracije, vrijednosti njihovih pokazatelja uspoređivane su s vrijednostima pokazatelja svih ostalih gradova Hrvatske te veličine (14 000 - 36 000 stanovnika) koji nisu sateliti nijednog velikog grada (Bjelovar (26 926), Čakovec (15 999), Đakovo (20 317), Koprivnica (24 238), Kutina (14 992), Petrinja (18 706), Požega (21 046), Vinkovci (35 347), Nova Gradiška (14 044) i Virovitica (16 167) (Popis stanovništva 1991.)). Od vrijednosti pokazatelja dobivenih za te gradove izračunat je prosjek i on je uzet kao mjerodavni pokazatelj koliko bi kulturne funkcije satelitskih gradova bile razvijene da oni nisu blizu Zagreba, da nisu njegovi sateliti. U radu se pretpostavlja da su eventualne razlike između satelitskih gradova i tog prosjeka rezultat utjecaja Zagreba.

U ovom radu analiziraju se pojedinačno kulturne funkcije četiriju satelitskih gradova: muzejska, knjižnična, koncertna, kazališna, djelovanja udruga kulturno-umjetničkog amaterizma. Koncertna i kazališna djelatnost promatrane su zajedno iz praktičnog razloga - dostupnosti podataka. Navedena pretpostavka se ispituje na svakoj pojedinoj kulturnoj funkciji. U skupini kulturnih funkcija općeg tipa svrstane su knjižnična te koncertna i kazališna funkcija, a u skupinu funkcija posebnog tipa muzejska i funkcija djelovanja udruga kulturno-umjetničkog amaterizma.

MUZEJSKA DJELATNOST

Tablica 1. i slika 1. Prikazuju vrijednosti pokazatelja koji govore o stupnju razvijenosti muzejske funkcije četiriju satelitskih gradova Zagreba.

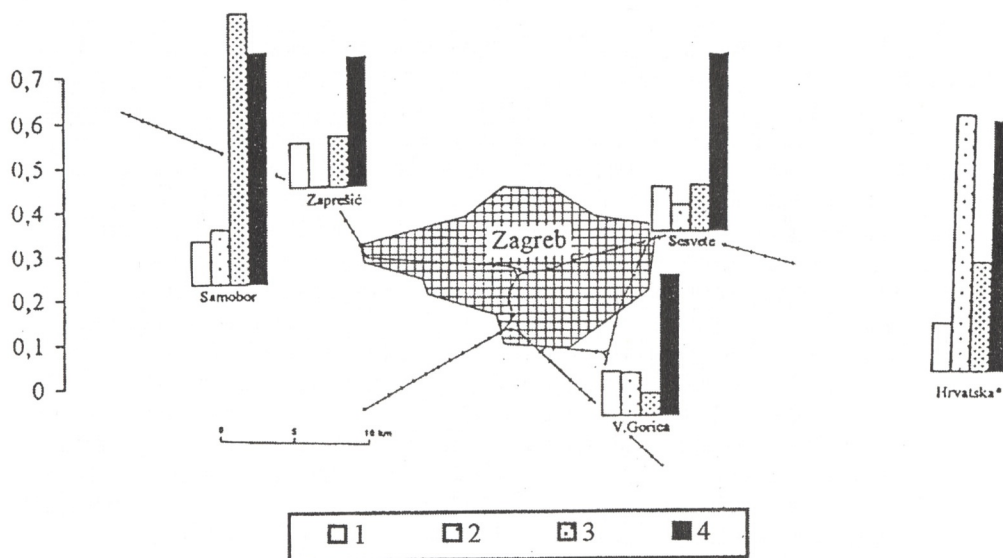
Tab. 1. Muzejska funkcija Sesveta, Velike Gorice, Samobora i Zaprešića te nekih gradova Hrvatske 1997.

	Broj muzeja	Inventarizirani predmeti		Posjetitelji		I _{muzeji}	Broj stanovnika 1997. ¹
		Aps.	in.pr./st.	Aps.	posj./st.		
Sesvete	1	2 682	0.059	4 700	0.103	0.394	45 754.2
V. Gorica	1	3 436	0.096	1 790	0.05	0.318	35 682
Samobor	1	1 911	0.125	9 230	0.606	0.518	15 229.6
Zaprešić	1	40	0.002	2 284	0.113	0.289	20 164.2
Hrvatska ²	1.1	10 811	0.575	6 081.7	0.247	0.562	21 706.7

Izvor: *Kultura i umjetnost 1997., Statistička izvješća, dok. 1065. Republika Hrvatska, Državni zavod za statistiku. Zagreb, 1999.*

Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981., Stanovništvo po naseljima, općinama i zajednicama općina (dok 553). Socijalistička republika Hrvatska. Republički zavod za statistiku. Zagreb, 1984.

Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujak 1991., Stanovništvo prema spolu i starosti (dok. 882). Republika Hrvatska, Državni zavod za statistiku. Zagreb, 1994.

Sl. 1. Muzejska funkcija Sesveta, Velike Gorice, Samobora i Zaprešića te nekih (veličinom sličnih) gradova Hrvatske* 1997.; 1. broj muzeja (podijeljen s 10); 2. broj inventariziranih predmeta po stanovniku; 3. broj posjetitelja po stanovniku; 4. indeks razvijenosti funkcije.

Fig. 1 Museum function of Sesvete, Velika Gorica, Samobor and Zaprešić, as well as of some Croatian towns (of similar size)* in 1997; 1) number of museums (divided by 10); 2) number of the inventoried exhibits per inhabitant; 3) number of visitors per inhabitant; 4) index of the function development

Među prikazanim pokazateljima je i indeks razvijenosti muzejske djelatnosti koji je izračunat po formulama (Šakaja, 1999., 68.):

$$I_{\text{muzeji}} = \overline{X}_j \quad X_j = \frac{X_{ij}}{\sum_{i=1}^n X_{ij}} \cdot 100$$

gdje je:

I_{muzeji} - indeks razvijenosti muzejske djelatnosti

X_{ij} - vrijednost svake od varijabli (broj muzeja, broj inventariziranih predmeta i broj posjetitelja) za svaki pojedini satelitski grad

SX_{ij} - vrijednost svake od varijabli (broj muzeja, broj inventariziranih predmeta i broj posjetitelja) za Hrvatsku

Najveću vrijednost indeksa ima Samobor, zatim Sesvete, Velika Gorica, a najmanju Zaprešić koji iznenađuje izrazito malim brojem inventariziranih predmeta (samo 40), no u njegovoj blizini je muzej u Brdovcu koji ima 2 788 inventariziranih predmeta pa je to određeni nadomjestak. Zanimljivo je, dakle, da je u slučaju zaprešićkog kraja došlo do podjele kulturnih funkcija - većina ih je u Zaprešiću, a zavičajni cijelog kraja je u Brdovcu.

Svaki satelitski grad ima po jedan muzej. Najviše inventariziranih predmeta po stanovniku ima Samobor, a za njim dolaze Velika Gorica i Sesvete. U odnosu na stanje u drugim gradovima te veličine u Hrvatskoj, to je malo. Očito je da su se potonja naselja razvijala skladno, da je rast stanovništva pratila i muzejska infrastruktura, a sa satelitskim gradovima Zagreba to nije bio slučaj jer je porast broja stanovnika bio izrazito brz budući da se Zagrebačka aglomeracija nalazi na početku metroplitanskog stadija razvoja kojega karakterizira snažan dotok stanovništva u okolicu, prvenstveno u satelitske gradove (Vresk, 1997., 61.).

O potražnji za muzejskom funkcijom govore podaci o broju posjetitelja.

Treba reći da Zaprešić ovdje nije na posljednjem mjestu kao kod broja predmeta - on ima apsolutno više nego dvostruko više posjetitelja iako ona po procjeni ima čak više nego dvostruko više stanovnika od njega.

No, ovdje je zanimljiva druga činjenica, a to je vrlo velik broj posjetitelja samoborskog muzeja. Njega je 1997. posjetilo čak 9 230 posjetitelja što je gotovo dvostruko više nego kod Sesveta, koje su na drugom mjestu, ali i oko 1.5 puta više nego što je prosjek za druge gradove podjednake veličine, koji nisu sateliti. U odnosu na broj stanovnika, Samobor je te gradove premašio čak 2.45 puta. To govori u korist pretpostavci ovoga rada, koja kaže da Zagreb kao matični grad aglomeracije potiče razvoj nekih kulturnih djelatnosti svojih satelita - onih koje su specifične ponude, kao što je zavičajni Samoborski muzej.

Zaključuje se da je muzejska djelatnost kod nekih satelitskih gradova dosta razvijena (kod Samobora), a kod nekih nije (kod ostalih triju). Svaki satelitski grad ima po jedan muzej, što je jednako kao kod drugih gradova te veličine u Hrvatskoj koji nisu sateliti nijednog grada. Broj inventariziranih predmeta po stanovniku satelitskih gradova daleko je manji nego kod nesatelitskih što se objašnjava činjenicom da kulturna infrastruktura u njima nije pratila vrlo velik porast broja stanovnika koji je posljedica useljavanja. Vrlo velik broj posjetitelja muzeja u Samoboru govori u prilog pretpostavci

da Zagreb potiče razvoj nekih kulturnih djelatnosti svojih satelitskih gradova, onih specifične, lokalne ponude, a da to nije slučaj kod ostalih satelita, objašnjava nepostojanje navike stanovništva Zagreba iz vjerojatno tradicijskih razloga. Manji broj posjetitelja po stanovniku ostalih triju satelita u odnosu na druge gradove Hrvatske objašnjava se još nedovoljnom zainteresiranošću stanovništva tih satelitskih gradova koja će vremenom vjerojatno iščeznuti.

KNJIŽNIČNA FUNKCIJA

Knjižnična je funkcija najnižeg stupnja centraliteta u Hrvatskoj, ima najmanju gravitacijsku snagu (Šakaja, 1997., 32.).

Tabl. 2. i sl. 2. prikazuju pokazatelje stupnja razvijenosti knjižnične djelatnosti u zagrebačkim satelitima. U promatranje nisu uzete samo narodne knjižnice, nego sve knjižnice koje se nalaze u naselju.

Izračunat je indeks, analogno onome razvijenosti muzejske djelatnosti, po formuli:

$$I_{\text{knjižnice}} = \overline{X}_j \quad X_j = \frac{X_{ij}}{\sum_{i=1}^n X_{ij}} \cdot 100$$

Tab. 2. Knjižnična funkcija Sesveta, Velike Gorice, Samobora i Zaprešića te nekih gradova Hrvatske 1995.

	Broj knjižnica	Broj obrađenih jedinica (knjižni fond)		Broj korisnika		Broj izdanih jedinica		$I_{\text{knjižnice}}$
		Aps.	Obr. jed./st. ²	Aps.	kor./st.	Aps.	i.j.st.	
Sesvete	3	46 976	1.11	77 407	1.83	11 5264	2.73	0.54
V. Gorica	2	53 637	1.56	156 846	4.57	16 8754	4.92	0.11
Samobor	3	63 387	4.26	110 284	7.41	11 6735	7.85	0.91
Zaprešić	2	52 954	2.83	73 754	3.95	9 4169	5.04	0.67
Hrvatska ²	2	40 646.1	1.90	34 754.2	1.62	46 274.6	2.16	0.39

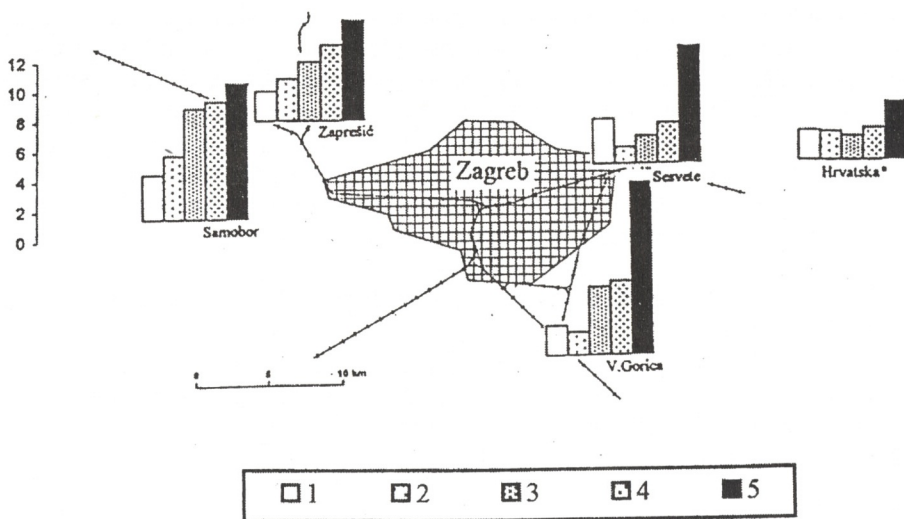
Izvor: *Kultura i umjetnost 1995., (dok. 1008). Republika Hrvatska, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1997. Popis stanovništva, domaćinstva i stanova 1981. Popis stanovništva, domaćinstva, stanova i poljoprivrednih gospodarstava, 31. ožujak 1991.*

Za razliku od muzejske, knjižnična djelatnost nema tako jaku ulogu očuvanja i njegovanja lokalnih kulturnih elemenata, nego njeguje kulturu općeg karaktera, spada u skupinu djelatnosti općeg, a ne specifičnog tipa. U skladu s tim pretpostavlja se da će Zagreb negativno utjecati na njezin razvoj, da će ga sputavati svojom knjižničnom funkcijom.

Svi sateliti imaju dvije ili tri knjižnice, odnosno knjižnična ogranka (knjižničnu funkciju na tri lokacije). Sve su narodne, osim što Zaprešić i Samobor imaju po jednu specijalnu knjižnicu. Kod Sesveta u promatranje je uzeta i knjižnica "Dubec" jer je ona smještena na samoj upravnoj granici naselja Sesvete, a organizacijski pripada knjižnici "Sesvete".

Najveće vrijednosti svih pokazatelja ima Samobor. Jedino mu indeks nije najveći jer se on izračunava iz apsolutnih, a ne relativnih vrijednosti. Po relativnim vrijed-

Sl. 2. Knjižnična funkcija Sesveta, Velike Gorice, Samobora i Zaprešića te nekih (veličinom sličnih) gradova Hrvatske* 1995.; 1. broj knjižnica; 2. broj obrađenih jedinica po stanovniku; 3. broj korisnika po stanovniku; 4. broj izdanih jedinica po stanovniku; 5. indeks razvijenosti funkcije (pomnožen s 10)

Fig. 2 Library function of Sesvete, Velika Gorica, Samobor and Zaprešić and of some Croatian towns (of similar size)* in 1995; 1) number of libraries; 2) number of the worked out units per inhabitant; 3) number of users per inhabitant; 4) number of the issued units per inhabitant; 5) index of the function development (multiplied by 10)

nostima za Samoborom slijede Zaprešić i Velika Gorica, a na kraju su Sesvete. Najveću relativnu ponudu ima Samobor, a najmanju Sesvete i Velika Gorica. Najveću potražnju za ovom djelatnošću ima opet Samobor, potom Zaprešić i Velika Gorica, a najmanje zanimanje stanovništva za ovu djelatnost je u Sesvetama. Prema svim relativnim pokazateljima Samobor je na prvom mjestu, za njim slijede međusobno podjednaki Zaprešić i Velika Gorica, a na začelju su Sesvete.

Poredak prema vrijednosti indeksa koji uračunava apsolutne vrijednosti, je drugačiji: na prvom je mjestu Velika Gorica, na drugom Samobor, na trećem Sesvete, a na četvrtom Zaprešić. Vidi se kako Sesvete imaju ipak dosta velike vrijednosti apsolutnih pokazatelja, ali se očito teško nose s vrlo velikim brojem stanovnika.

U odnosu na razvijenosti knjižnične funkcije u satelitskim gradovima Zagreba i u drugim gradovima te veličine u Hrvatskoj odmah uočava se da sateliti imaju veće vrijednosti gotovo svih pokazatelja. Samo je broj obrađenih jedinica po stanovniku veći u njima nego u dvama najvećim satelitima - Sesvetama i Velikoj Gorici. To govori da je pretpostavka da Zagreb negativno djeluje na razvoj knjižnične funkcije svojih četiriju satelitskih gradova, opovrgnuta. Matični grad aglomeracije očito djeluje suprotno.

KONCERTNA I KAZALIŠNA FUNKCIJA

Koncertna i kazališna djelatnost su u ovom radu analizirane kao djelatnosti općeg tipa pa se pretpostavlja da Zagreb sputava razvoj koncertne i kazališne funkcije svojih satelitskih gradova. Osim toga, kazališna se funkcija, kao funkcija najvećeg gravita-

cijskog dosegla javlja u najmanjem broju naselja (Šakaja, 1997., str. 32.). Kazališna i koncertna djelatnost obrađene su zajedno zbog neposjedovanja podataka za svaku od njih posebno. Iz istog, praktičnog razloga, kao pokazatelji razvijenosti navedeni su podaci o djelovanju narodnih i otvorenih učilišta te domova kulture jer su oni bili najdostupniji.

Tabl. 3. i sl. 3. prikazuju vrijednosti tih pokazatelja za satelitske gradove Zagreba i za druge gradove Hrvatske te veličine. Izračunat je i indeks, analogno indeksu razvijenosti muzejske i knjižnične funkcije, po formulama:

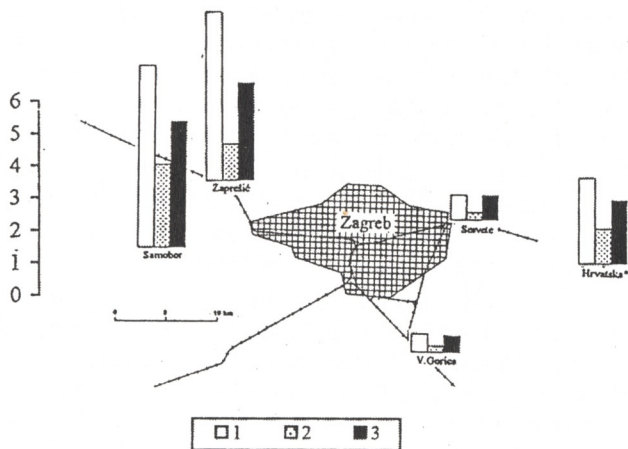
$$I_{\text{konc. i kaz.}} = \overline{X_j} \quad X_j = \frac{X_{ij}}{\sum_{i=1}^n X_{ij}} \cdot 100$$

Tab. 3. Kulturno-obrazovna i umjetnička djelatnost narodnih i otvorenih učilišta te domova kulture u Sesvetama, Velikoj Gorici, Samoboru i Zaprešiću te nekim gradovima Hrvatske 1997.

	Broj priredbi	Broj posjetitelja		$I_{\text{konc. i kaz.}}$	Br. stan. 1997. ¹
		Aps.	posj./st.		
Sesvete	74	10 200	0.22	0.739	45 754.2
V. Gorica	55	6 443	0.18	0.498	35 682
Samobor	545	38 224	2.51	3.792	15 229.6
Zaprešić	503	22 102	1.1	2.911	20 164.2

Hrvatska ²	260	20 629.2	1.073	1.916	21 706.7

Izvor: 4., 5., 6.

Sl. 3. Kulturno-obrazovna i umjetnička djelatnost narodnih i otvorenih učilišta te domova kulture u Sesvetama, Velikoj Gorici, Samoboru i Zaprešiću te u nekim (veličinom sličnim) gradovima Hrvatske* 1997.; 1. broj priredbi (podijeljen sa 100), 2. broj posjetitelja po stanovniku, 3. indeks razvijenosti djelatnosti

Fig. 3 Cultural-educational and art activity of teaching establishments and cultural centres in Sesvete, Velika Gorica, Samobor and Zaprešić, as well as in some Croatian towns (of similar size)* in 1997; 1) number of performances (divided by 100); 2) number of visitors per inhabitant; 3) index of the activity development

Uočava se da postoji vrlo velika razlika između dvaju istočnih i dvaju zapadnih satelita - prvospomenuti imaju vrlo slabo razvijene koncertnu i kazališnu funkciju, a drugospomenuti jako. Osim toga, zapadni sateliti imaju razvijenije ove funkcije od ostalih gradova te veličine u Hrvatskoj, a istočni manje razvijene. To znači da se kod poto-njih potvrđuje pretpostavka o utjecaju Zagreba kao matičnog grada aglomeracije na ove funkcije satelitskih gradova, a kod prvospomenutih pobija, sudeći prema ovim pokazateljima. Zanimljivo je da su svi pokazatelji za određeni prostor jednakog ranga (kod Samobora su svi pokazatelji najveće vrijednosti, kod Zaprešića su svi na drugom mjestu, kod drugih gradova Hrvatske na trećem, kod Sesveta na četvrtom, a kod Velike Gorice svi pokazatelji su najmanje vrijednosti). To znači da svugdje postoji isti odnos između ponude i potražnje kod koncertne i kazališne djelatnosti.

KULTURNE UDRUGE

Od svih kulturnih udruga koje u promatranom prostoru eventualno postoje, u ovom se radu obrađuju udruge kulturno-umjetničkog amaterizma jer su o njima najdostupniji podaci, a i intervjuom je utvrđeno da ostale udruge u promatranim satelitskim gradovima Zagreba ili uopće ne postoje, ili zanemarivo malo doprinose zbiru kulturnih zbivanja tih naselja.

Za razliku od muzejske, knjižnične, koncertne i kazališne djelatnosti, udruge kulturno-umjetničkog amaterizma pojava su koja govori o angažiranosti samog stanovništva u kulturi svoga naselja ili kraja.

U satelitskim gradovima Zagreba većina je tih udruga kulturno-umjetnička društva (KUD-ovi), koja se bave folklorom te tako, uz zavičajne muzeje spadaju u one kulturne djelatnosti koje njeguje domaće, lokalne kulturne elemente.

Tabl. 4. i sl. 4. prikazuju obilježja rada udruga kulturno-umjetničkog amaterizma. Indeks je izračunat analogno prethodnima, po formulama:

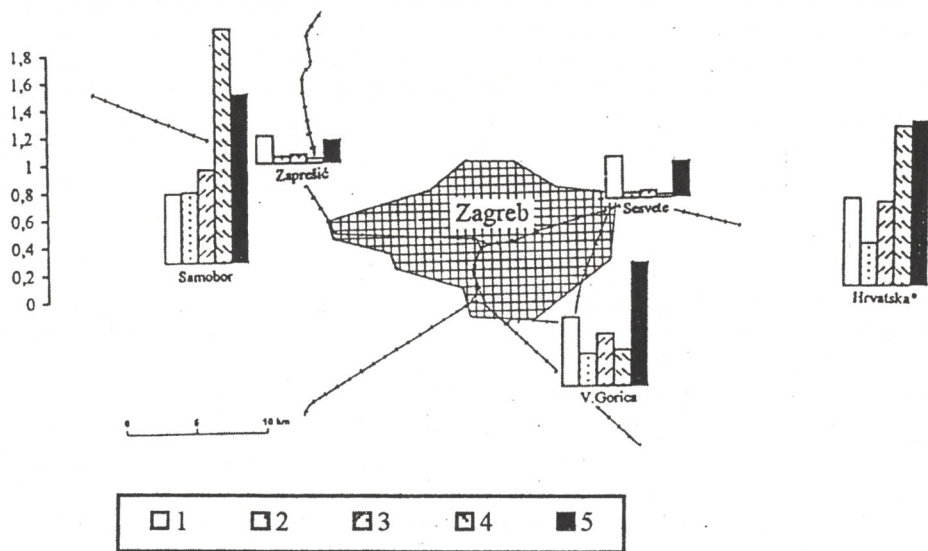
$$I_{\text{konc. i kaz.}} = \overline{X}_j \quad X_j = \frac{X_{ij}}{\sum_{i=1}^n X_{ij}} \cdot 100$$

Zaključak je da je postojanje i rad udruga kulturno-umjetničkog amaterizma od četiriju satelitskih gradova najdinamičnije kod Samobora, zatim kod Velike Gorice, a najslabije kod Zaprešića i Sesveta. Od njih samo Samobor ima veće vrijednosti pokazatelja od onih kod drugih gradova Hrvatske podjednake veličine što se objašnjava time da Zagreb kao matični grad aglomeracije potiče razvoj ove djelatnosti samo kod jednog svog satelitskog grada (Samobora).

Tab. 4. Funkcija djelovanja udruga kulturno-umjetničkog amaterizma Sesveta, Velike Gorice, Samobora i Zaprešića te nekih gradova Hrvatske 1996.

	Broj udruga	Broj članova		Broj priredbi kod kuće		Broj posjetitelja priredbi kod kuće		I_{udruge}	Broj stanovnika 1996. ¹
		Aps.	čl./st.	Aps.	st./p. kk	Aps.	p. kk./st.		
Sesvete	3	164	0.004	5	8 803.6	1 100	0.03	0.261	44 018
V. Gorica	5	822	0.023	38	921.2	9 230	0.26	0.891	35 004
Samobor	5	768	0.051	67	224.7	25 370	1.69	1.213	15 053
Zaprešić	2	92	0.005	6	3 236.1	650	0.03	0.163	19 416.5
Hrvatska ²	6.3	638	0.031	60.1	358.6	25 663.1	1.15	1.338	21 552.0

Izvor: 3., 5., 6.

Sl. 4. Funkcija djelovanja udruga kulturno-umjetničkog amaterizma Sesveta, Velike Gorice, Samobora i Zaprešića te nekih (veličinom sličnih) gradova Hrvatske* 1996; 1. broj udruga (podijeljen s 10); 2. broj članova udruga po stanovniku (pomnožen s 10); 3. broj priredbi kod kuće (podijeljen sa 100); 4. broj posjetitelja priredbi kod kuće po stanovniku; 5. indeks razvijenosti funkcije

Fig 4 Activity function of amateur cultural clubs in Sesvete, Velika Gorica, Samobor and Zaprešić, as well as in some Croatian towns (of similar size)* in 1996; 1) number of clubs (divided by 10); 2) number of club members per inhabitant (multiplied by 10); 3) number of performances in clubs (divided by 100); 4) number of performance visitors in clubs per inhabitant; 5) index of the function development

INDIKATOR RAZVIJENOSTI KULTURNE DJELATNOSTI (IRKD)

Uza sve pokazatelje o razvijenosti kulturnih djelatnosti, uključujući i sintetske indekse koji govore o stupnju razvijenosti svake od njih, Frechetov sintetski indeks (indikator razvijenosti kulturne djelatnosti (IRKD) govori o razvijenosti kulturnih djelatnosti općenito. On se računa na temelju podataka o broju zastupljenih kulturnih djelatnosti, broju ustanova, masi izdanih jedinica, jačini radio-postaja... Računa se po slijedećoj formuli (Šakaja, 1999., 152.):

$$F_j = \sum_i \frac{X_{ij} - X_i^*}{\sigma_i}$$

gdje je

X_{ij} - vrijednost komponente "i" u naselju "j"

X_i^* - norma bazične referencije

σ - standardna devijacija

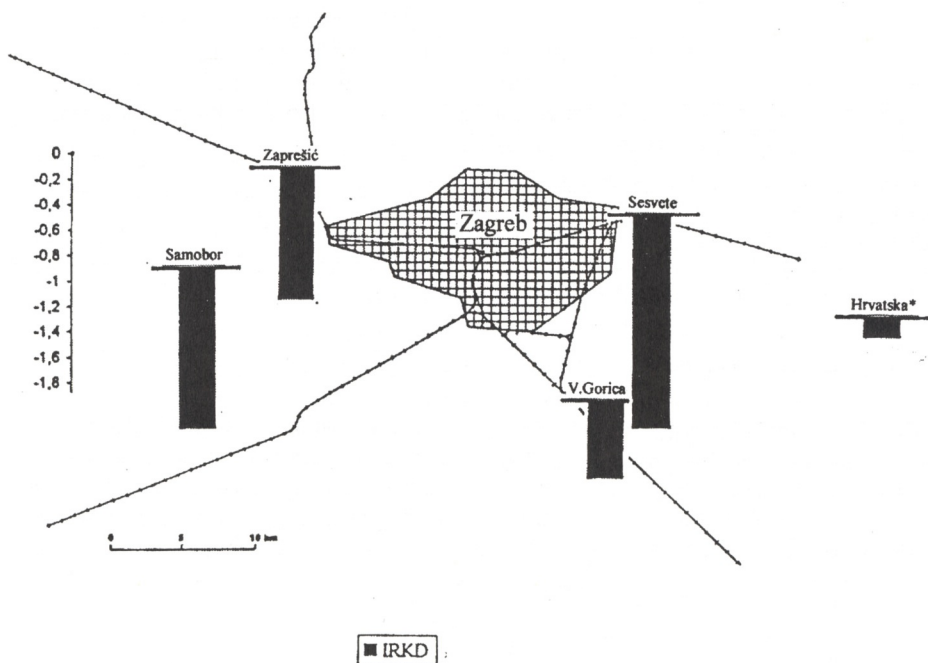

Ovaj indikator, dakle, ne računa relativnu razvijenost kulturnih djelatnosti (u odnosu na broj stanovnika ili nešto drugo), nego apsolutnu, on pokazuje opskrbljenost nekog naselja kulturnim ustanovama, odnosno sadržajima. Tab. 5. i sl. 5. prikazuju vrijednosti ovog indikatora za četiri satelitska grada Zagreba i za ostale gradove te veličine u Hrvatskoj.

Tab. 5. Indikator razvijenosti kulturne djelatnosti (IRKD) Sesveta, Velike Gorice, Samobora i Zaprešića te nekih gradova Hrvatske 1991.

	IRKD
Sesvete	-1,67
V. Gorica	-0,61
Samobor	-1,26
Zaprešić	-1,03
Hrvatska ²	-0,16

Izvor: 8.

Sl. 5. Indikator razvijenosti kulturne djelatnosti (IRKD) Sesveta, Velike Gorice, Samobora i Zaprešića te nekih (veličinom sličnih) gradova Hrvatske* 1991

Fig. 5 Cultural activity development indicator (IRKD) of Sesvete, Velika Gorica, Samobor and Zaprešić, as well as of some Croatian town (of similar size)* in 1991

Vrijednost indikatora za sva je četiri promatrana satelitska grada negativna. Najmanja je vrijednost indikatora razvijenosti kulturne djelatnosti za Sesvete (1.67), a najveća za Veliku Goricu. Između su Zaprešić i Samobor od kojih Zaprešić ima veću vrijednost. Kulturna djelatnost vrlo je slabo razvijena u Sesvetama koje imaju najviše stanovnika, a najmanje kulturnih ustanova, odnosno zbivanja. Dva velika satelita očito se različito nose s velikim brojem stanovnika, a dva mala, sudeći po ovom pokazatelju, podjednako.

Indeks razvijenosti kulturne djelatnosti za ostale gradove Hrvatske veličine zagrebačkih satelita puno je veće vrijednosti, iako je i on negativan. Tako se može zaključiti da, općenito gledajući, Zagreb sputava razvoj kulturnih djelatnosti, odnosno funkcija svojih satelitskih gradova.

BROJ KULTURNIH FUNKCIJA

Kulturna funkcija ima centralno značenje u skladu s Christalerovom teorijom centralnih naselja (Šakaja, 1997., 32.), ona je hijerarhizirana poput drugih centralnih funkcija, ima svoje hijerarhijske i gravitacijske odnose. Centralna naselja različitog stupnja centraliteta imaju svoja gravitacijska područja. Postoji i izravna veza jakosti naselja kao kulturnog središta i broja njegovih stanovnika. Naime, za "uzdržavanje" određenog broja kulturnih djelatnosti, odnosno funkcija u naselju potreban je i određeni broj stanovnika, prag, kritična "masa". Tako su za Hrvatsku utvrđeni pragovi broja stanovnika koji su prikazani u slijedećoj tablici, tabl. 6., a vrijede u najmanje 70% naselja Hrvatske (Šakaja, 1997., 32). Analizirano je šest djelatnosti: muzejska, bibliotečna, kazališna, kinematografska, novinska i radijska.

Tab. 6. Najmanji broj stanovnika potreban za postojanje određenog broja kulturnih funkcija u naseljima Hrvatske⁴

Najmanji potrebni broj stanovnika	Broj kulturnih funkcija
70 000	6
14 000	5
10 000	4
3 000	3

Tablica 7., daje podatke o zastupljenosti navedenih djelatnosti u četirima satelitskim gradovima Zagreba, pokazuje koliko se oni poklapaju s prosjekom Hrvatske.

Tab. 7. Broj stanovnika i prisutnost određenih kulturnih funkcija u Sesvetama, Velikoj Gorici, Samoboru i Zaprešiću 1999.

	Broj stanovnika	Broj kulturnih funkcija
Sesvete	49226.6	2
V. Gorica	37038	5
Samobor	15582.8	5
Zaprešić	21659.6	5

Izvor: Intervju.

Svi su promatrani satelitski gradovi u razredu između 14 000 i 70 000 stanovnika te prema tome trebaju imati pet do šest promatranih kulturnih funkcija. Tab. 7. prikazuje da te kriterije zadovoljavaju svi promatrani sateliti osim Sesveta koje su daleko ispod potrebnog broja funkcija (a imaju najviše stanovnika). Velika Gorica, Samobor i Zaprešić se uklapaju u većinu drugih gradova Hrvatske, a Sesvete su daleko ispod prosjeka. Prvospomenuti sateliti imaju slijedećih pet naznačenih kulturnih funkcija: muzejsku, knjižničnu, kinematografsku, novinsku i radijsku, a Sesvete samo muzejsku i knjižničnu. Treba reći da su Sesvete u svojoj ne tako dalekoj prošlosti imale i kinematografsku, novinsku i za kratko vrijeme radijsku funkciju, premda su tada imale manje stanovnika nego danas.

Može se zaključiti da je stupanj razvijenosti kulturnih funkcija, što se njihovog broja tiče, zadovoljavajući u tri od četiri promatrana satelitska grada, samo je u Sesvetama daleko ispod prosjeka Hrvatske.

ZAKLJUČAK

Oblikovana pretpostavka da Zagreb kao matični grad aglomeracije potiče razvoj kulturnih funkcija posebnog tipa, a sputava razvoj onih općeg tipa, nije sasvim ni potvrđena, ni opovrgnuta. Dakle, nije uočena pravilnost.

Kod muzejske funkcije samo je broj posjetitelja u Samoboru govorio u prilog pretpostavci. Ostali pokazatelji opovrgavali su pretpostavku. Kod promatranja knjižnične funkcije pretpostavka je gotovo u potpunosti pobijena.

Kod koncertne i kazališne funkcije nađena je zanimljivost - kod dvaju istočnih satelita, koji se od dvaju zapadnih razlikuju i po znatno većem broju stanovnika, pretpostavka je uvjerljivo potvrđena, a kod dvaju zapadnih, manjih, uvjerljivo opovrgnuta. Što se tiče udruga kulturno-umjetničkog amaterizma, na temelju vrijednosti određenih pokazatelja zaključuje se da Zagreb potiče razvoj ove kulturne funkcije posebnog tipa kod jednoga od satelita (Samobora), što potvrđuje pretpostavku, kod dvaju (Sesveta i Zaprešića) pretpostavka je opovrgnuta, jedan satelit (Velika Gorica) ima vrijednosti pokazatelja podjednake onima koje imaju drugi gradovi Hrvatske te veličine, koji nisu sateliti, što znači da kod Velike Gorice pretpostavka nije ni potvrđena, ni opovrgnuta.

Sintetski indeks, indeks razvijenosti kulturne djelatnosti (IRKD), koji uzima u obzir apsolutne, ne relativne pokazatelje, govori da su kulturne djelatnosti odnosno funkcije satelitskih gradova znatno slabije razvijene od gradova Hrvatske koji su njihove veličine, a nisu sateliti.

Može se zaključiti da je glavni problem satelitskih gradova Zagreba prevelik porast i broj stanovnika jer ga kulturna infrastruktura teško prati. Velika dostupnost Zagreba omogućuje dodatno slabljenje kulturnih funkcija satelita što nije u skladu s disperznim konceptom uređenja gradske aglomeracije.

POZIVNE BILJEŠKE

1. Procijenjeno na temelju pretpostavke da je kretanje broja stanovnika nakon 1991. bilo jednako onome u razdoblju 1981-1991.
2. Prosjek svih nesatelitskih naselja Hrvatske veličine promatranih zagrebačkih satelita (14 000 - 36 000 stanovnika) (Bjelovar, Čakovec, Đakovo, Koprivnica, Kutina, Petrinja, Požega, Vinkovci, Nova Gradiška i Virovitica)

3. broj stanovnika 1995. procijenjen na temelju pretpostavke da je kretanje broja stanovnika nakon 1991. bilo jednako onome u razdoblju 1981.-1991.
4. Prema Šakaja, L. (1999.): Kulturna djelatnost kao centralna funkcija: primjer Hrvatske. Hrvatski geografski glasnik 59, 32.

LITERATURA

- Fürst-Bjeliš, B., 1996.: Zagreb - periodizacija razvoja gradske aglomeracije. Geografski glasnik 58.
Cultural Indicators Project 1985; Division of Statistics on Culture and Communication, Office of statistics, UNESCO, Paris (CSR-C-55)
- Jelen, I., 1974.: Zagrebačka urbana regija. Geografija SR Hrvatske, knj. 2, Školska knjiga, Zagreb
- Sić, M., 1997.: Autoceste i lokacija ekonomskih djelatnosti u Središnjoj Hrvatskoj. Hrvatski geografski glasnik, 59.
- Sić, M., 1984.: Razvoj mreže gradskog autobusnog prometa kao pokazatelj urbanizacije Zagreba, Radovi 19.
- Šakaja, L., 1999.: Kultura i prostor. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb.
- Šakaja, L., 1997.: Kulturna djelatnost kao centralna funkcija: primjer Hrvatske, Hrvatski geografski glasnik, 59.
- Vresk, M., 1990.: Osnove urbane geografije. Školska knjiga. Zagreb
- Vresk, M., 1997.: Suburbanizacija Zagreba. Hrvatski geografski glasnik 59.
- Vresk, M., 1994.: Gravitacijsko područje dnevnih migracija Zagreba 1991. godine. Geografski glasnik 56.
- Žuljić, S., 1966.: Zagreb i okolica (nastavak). Geografski glasnik 27.

SUMMARY

Cultural Functions of Zagreb Satellite Towns

by
Marijan Biruš

This work analyses the cultural functions of the out of five Zagreb satellite towns: Sesvete, Velika Gorica, Samobor and Zaprešić. Dugo Selo is also a satellite town, but its satellite characteristics are still underdeveloped. The museum, library, concert and theatre functions, and the activity function of the amateur cultural clubs have been observed. In this connection the museum function and that of the amateur art and cultural activity were classified into the cultural functions of special type (because the contents which they offer can be found only in a particular satellite town), and the library, concert and theatre functions into the functions of general type (because their contents can be found in a larger number of settlements). The values of the synthetic Frecht's index of the cultural activity development have also been analysed, as well as the existing number of the satellite town cultural functions in relation to the number of the cultural functions which they should have regarding the number of their inhabitants (the basic quality threshold of the cultural functions satellite towns).

In this work we have started from the assumption that Zagreb, as the mother city of the Zagreb agglomeration is blocking the general type cultural function development of its satellite towns, and stimulating the special one. We tried to affirm or disprove that assumption by the analysis of the development degree of particular cultural functions of the observed satellite towns in comparison with the other Croatian towns of that size which are not the satellites of any large town. The research results show that the abovementioned assumption has been affirmed in some satellite towns, but disproved in some other, consequently, no regularity was noticed. We can conclude that the cultural infrastructure has not followed the rapid increase of the population number of the Zagreb satellite towns.

Primljeno (Received): 18-12-2000

Prihvaćeno (Accepted): 21-3-2001